

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интеллектуал-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 117
(18079)

2011 чылдың
октябрь 11,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

ОКТАБРЬ 11 – Тываның Россияга эки тура-биле каттышканының хүнү

67 ЧЫЛ НАЙЫРАЛ-БИЛЕ ДОҢНАШКАН

Байыр чедиришкени

ИЗ ДЕКЛАРАЦИИ

ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ VII СЕССИИ МАЛОГО ХУРАЛА
ТРУДЯЩИХСЯ ТУВИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
О ВХОЖДЕНИИ ТУВИНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
В СОСТАВ СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК

Темная и беспробудная была жизнь тувинского народа под властью феодальной и иностранной эксплуататоров. Жестокая гнет давил тувинский народ до страшной нищеты и выжирания. Живя в горах, вдали от цивилизации, тувинский народ не знал прогресса, не имел культуры, не имел науки, не имел искусства. В 1921 году тувинский народ поднялся против жестоких угнетателей и при братской помощи великого русского народа совершил национально-освободительную революцию. Вместо феодальной Тывы была создана Тувинская Народная Республика. Тувинский народ начал новую, свободную жизнь. В революционной борьбе родилась и укрепилась дружеская помощь тувинского народа с великим советским народом.

За 13 лет после национально-освободительной революции неустанно шла Тувинская Народная Республика. Большие успехи добился тувинский народ под руководством Народно-революционной партии и народного правительства. Неограниченную помощь получил он от своего великого брата — советского народа.

Привлекло насущные задачи трудящихся к свободе тувинской земли. Зреет на полях обильный урожай. Растет в стране молодая приживальность. Великая сила свободной жизни дает нам культуру, науку, искусство, прогресс. Мы имеем теперь школы и больницы, книги и газеты, кино и радио. Взрослеет и дети учатся на родном языке. Поднимаются молодые люди на национальную культуру и литературу.

Все, что имеет тувинский народ, получил он в борьбе и труде, при помощи советского народа, на по великому пути, указанному Лениным.

Когда фашистский зверь напал на Советский Союз, тувинский народ приложил все свои силы, чтобы помочь Красной Армии уничтожить этого общего врага. В Великой Отечественной войне Советского Союза дружба советского и тувинского народов стала кровной. Она освещена кровью, пролитой сынами тувинского народа в борьбе с немецко-фашистскими захватчиками.

Весь 13-летний путь свободного революционного развития прошел тувинский народ в братской дружбе с великим советским народом. Могучее Советское государство обещало и выполняет материальные и духовные потребности и материальное и духовное единство тувинского народа. Жизнь и трудящиеся в этой семье — светлое будущее тувинского народа. У него нет другого пути, кроме пути Советского Союза. Выпавшая на долю тувинского народа и горцев жаждала всего тувинского народа. Чрезвычайная VII сессия Малого Хурала трудящихся Тувинской Народной Республики ПОСТАНОВЛЯЕТ:

Принять Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик Тувинскую Народную Республику в состав Союза Советских Социалистических Республик на правах автономной области Российской Советской Федеративной Социалистической Республики.

Да здравствует Советская Тува!

Да здравствует Союз Советских Социалистических Республик!

Декларация принята 17 августа 1944 года

УКАЗ

Президиум Верховного Совета СССР
О принятии Тувинской Народной
Республики в состав Союза Советских
Социалистических республик

Президиум Верховного Совета Союза Советских Социалистических Республик постановляет:

1. Удостоверить просьбу Малого Хурала трудящихся Тувинской Народной Республики и принять Тувинскую Народную Республику в состав Союза Советских Социалистических Республик.

2. Принять Верховный Совет Российской Советской Федеративной Социалистической Республики принять Тувинскую Народную Республику в состав Российской Советской Федеративной Социалистической Республики на правах автономной области.

1944 чылдың октябрьның 11 тыва чоннун өгүзүңгө кезээ мөңгөде артар. 1921 чылда Тыва рат Республика бот-догуннаан күрүне болуп тургустунган соонда, 23-ле чыл эрткен соонда, ол ражазы улуг күрүнениң составынче эки тура-биле ирер күзелин илереткен. Совет Эвилели тываларның дилээн хүлээп алган. 1944 чылдың октябрьның ол өгүлүг болуушкуну ийи чурттуң аразында ырылзааны улам быжыктырып, бот-боттарыңа улуг дегел-бүзүрелди болдурган. Оон бээр ийи чурттуң ты-дуңмалышкы чону адырылбас — мөңгө тудуш.

Чогууна орус-тыва чоннарның а-хелбээ найыралчы харылзаа-ы он чеди чүс чылдың бири тында-ла эгелээн. Ол үеде кы-аар чоогунуң садыг-орна-газы, ийи чоннун аралажып, ыжып эгелээни тываларның үзүңгө депшилгелиг черни ээн. Он тос чүс чылдың төңүзү, би чүс чылдың эгези Россия-е экономиктиг харылзаалар аның чонунуң амыдыралыңа чаар-даа аажок улуг ужу-алыг болган. Чада аайы-биле рту улуг Россия күрүнези-биле талалыг чоокшулажылганың нелинде 1914 чылдың апрель 17-Россия Тываны бодунун

камгалал-өмээржилгезинге ал-ганын чарлаан болгаш, ол «Урян-хай край» деп аттыг Енисей губер-ниязының эрге-чагыргазынче кир-ген. Тываның Россияга каттыжыл-газы ынчаар эгелезе-даа, Рос-сияга Октябрь революциязы тиилээн. Ол база-ла тыва чоннун төөгүзүңгө улуг рольду ойнаан. Оон салдары-биле национал-хос-талгалыг революцияны үндүрүп, 1921 чылда бот-догуннаан хамаа-рышпас күрүнени тургускан. Ол чылдарда Тыва күрүне Совет Эвилелиниң (Россияны) дуза-деткимчези-биле күрүне тургу-зуунга, көдээ ажил-агыгга, үлөтпүргө, культура, өөрөдиге,

Эргим чаңгыс чер-чурттуг-ларымыс!

Россияның составыңа Тываның эки тура-биле каттыжып киргениниң ээлчеглиг хүнүн бөгүн, октябрь 11-де, демдеглээр бис. Бистиң өгбелеривистиң 1944 чылда кылган шилилгези Тываның төөгүзүңгө, оон күрүнезиниң сайзыралыңа өндүр улуг болуушкуннарның бирээзи болган.

Азияның төвүндө эң баштайгы бот-догуннаан күрүне — Тыва Арат Республиканың тургустунганының 90 чылын чоокта чаа демдегледис. Улуг Россия-биле быжыг харылзааның ачызында аныяк, арат күрүне экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культурлуг тургузуушкунга хөй чүүлдерни чедип алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында акы-дуңмалышкы чоннарның найыралы болгаш кады ажилдажылгазы каң деп быжыгын бадыткап көргүскен. Тулчуушкун шөлүңгө кады төккен ханы ийи күрүнениң харылзааны улам быжыг-лаан. Тыва биле Россияның аразында харылзаалар улам калбарып, Тыва улуг чурттуң бүрүн эргелиг

кезээ апарган.

Чагырып дужаар администра-тивтиг системаның четпес чүүл-дери турза-даа, совет үеде Тыва-ның амыдыралының бүгү талала-рыңа улуг-улуг өскерлишкиннер болгулаан. Экономиктиг өзүлде-ниң темпизи улгаткан, чуртталга бажыңнарын, бүдүрүлгө болгаш социал объектилерин дүрген темпелер-биле туткан, культураның чедишкениннерин непереткениннен бистиң буруңгу черивистиң ову-хевири чаарттыңан. Совет үеде маадырлыг күш-ажылды кылып турган бистиң өгбелеривис моон соңгааргы бурунгаарлаашкыннар-ның үндезинин тургускан.

Күш-ажылдың хоочуннарыңа күдүк базып мөгейип тур бис! Си-лерниң кайгамчык ажил-херээ-нерни төлөптиг салгаары бистерниң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Бо чыл чуртка болгаш респу-бликага улуг ужу-дузалыг. Күрүне Думазының чаа составының соң-гулдаларыңа кижжи бүрүзү Россия кандыг орук-биле сайзыраарыл?

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.
Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң)
Даргазы К. ДАВАА.

кадык камгалалының хөгжүлдe-зинге улуг чедишкениннерни чедип алган.

Тыва болгаш орус чоннарның найыралы Ада-чурттуң Улуг дайы-нының чылдарында улам быжыккан болгаш ТАР ССРЭ-ниң эң-не бүзү-релдиг эвилелчизи болуп, Кызыл Армияга бүгү талалыг дуза-дет-кимчени көргүзүп келгениннен аңгыда, фронтуже эки турачы эрес-дидим оолдар, кыстарын айткан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээр мурнунда-ла, 1941 чылдың апрель 26-да, ТАРН-ның Төп Комитеди, ТАР-ның Чазаа тыва араттарның күзелин, чүткүлүн илередип, совет чоннун улуг өг-бүлөзинге хүлээп алырының

дугайында дилегни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Коммунистг партияның Төп Коми-тединге кирип турган.Ынчалза-даа ССРЭ-же фашистг Германия оор езу-биле халдаанындан бо айтырыгны шийтпирлээри соң-гаарлаан турган.

Тыва чоннун салым-чолу-биле холбашкан чугула айтырыгны чугаалажып көөрү-биле 1944 чылдың август 16-да Кызыл хоорайга ТАР-ның ажилчы чоннарының Биче Хуралының чедиги Онза сессиязы ажиттыңан. Аңаа Биче Хуралдың депутат-тарындан аңгыда, кожууннардан болгаш Кызыл хоорайдан чүс ажыг мурнакчылар — ажилчыннар болгаш араттар, ССРЭ-ниң болгаш

деп чугула айтырыгга харыыны бээр. Россияның составыңа ша-лыпкын бурунгаарлаары дээш Ты-ваның чону бадылаар дээрзинге чигзиниг чок.

Эргим өңүктөр! Тываның бол-гаш Россияның демнежилгезиниң чүс чылы болгаш Кызыл хоорай-ның тургустунганының 100 чылы — бистиң мурнувуста. Россия Феде-рациязының Президентизи Д.А. Медведевтиң Чарлыын езугаар ол юбилейлерге федералдыг эрге-байдалды тывыскан. Ол дээрге бодувустуң төрөөн булуңувустуң социал-экономиктиг хөгжүлдe-зинге чаа базымны кылыры-дыр. Ол органы ажылгаар ужурулг бис.

Россияның составыңа Тыва-ның каттышканының 67 чылы-биле силерге сеткиливис ханызындан изиг байыр чедирип тур бис, эргим чаңгыс чер-чурттугларымыс! Си-лерниң кижжи бүрүзүңгө быжыг кадыкшылды, аас-кежиин, бүгү-ле чаагай чүүлдерни, эки сеткил-хөөн-нү болгаш келир үеге бүзүрелди күздөвिस!

Фронтуже Кызыл кош.

Моол Арат Республиканың төлээ-лери — хүндүлүг аалчылар, ки-ришкен. Сессияга «Совет Социа-листиг Республикаларның Эвиле-линиң составыңа Тыва Арат Рес-публиканың эки тура-биле кире-риниң дугайында» декларацияны хүлээп алган. Ында «Совет улус-биле кады чурттаары болгаш ажилдаары — бүгү тыва чоннун эң улуг күзел-чүткүлү. Совет Эвилелиниң орундан өске биске кандыг-даа орук чок...» деп бижээн.

Декларацияны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга барып тыпсыры-биле Москваже тыва чоннун төлээлери — Салчак Кал-бак-Хөрекович Тока, Александр Маныгьевич Чымба база Ооржак Чываажыкович Лопсанчап оларны чоруткан. Чоннун төлээлери ол харысалгалыг даалганы эчизинге чедир күүсеткеш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Чарлыын езугаар Тыва Арат Республиканың Совет Эвилелиниң составыңа хүлээп алган дугайында өөрүнчүг медээни тыва чонга дыңнаткандан бээр ам 67 чыл эрткени ол. Ол үеде дайын соонуң берге чылдары турза-даа, Совет казак Тываның сайзы-ралынче улуг кичээңгейни салып келгениннен тудуг-суур шалып-кыны-биле туттунуп, социал ады-рың албан черлери тургустунган, хөгжүлдeниң чаа бедиктеринче үлөтпүр, транспорт, харылзаа, өөрөдиге, кадык камгалалы, эр-тем болгаш культура улуг сай-зыралды алган.

(Уланчызы 2-ги арында).

67 ЧЫЛ НАЙЫРАЛ-БИЛЕ ДОҢНАШКАН

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Тыва Арат Республиканың 90 чылын демдегеп турар чылы-выста, Тываның Россияга каттышканының 67 чылын бистиң чуртувус, чонувус төлөтпүс-биле уткуп турар. 2007 чылда республиканың дээди удуртулгазы солуккан. Чаа Чазактың кылып чорудуп турары бергелерни ажып эрткеш, республиканы хөгжүлдениң оруунче кириер дээн чүткүлүн Россияның Чазаның деткип турарының бадыткалдары-ла хөй: күрүне тургузушкунда демократтыг өскерилгелер; Тываның социал-экономика хөгжүлдениң дугайында айтырыгны Россияның Чазанга сайгарып чугаалашканы; ол

талазы-биле тускай программаны хүлээп алганы, демир-орун тудуп эгелээни, республиканың казымал байлактарын шынгаздыры-биле күрүнениң болгаш улуг бизнес төлээлериниң Тыва-биле харылзажып, ажыл-агыйны эгелээни; чурттагы чоннуң малының бажының өзүп турары; күш-культура болгаш спортун улуг оран-саваларының тудугларының ажылгалга кирип турары; чоннуң кадыы — ылаңгыя ие-чаштың кадыының камгалалы дээш, алдынып турар хемчеглер, орук тудуу дээш, оон-даа өске.

67 чыл бурунгаар бистиң ада-өгбелеривистиң бүгү байдалдарны деңзилеп, сайгарып тургаш, улуг Россия-биле туттунчуп, эгин кожа

кезээ мөңгедө ажылдап дээш шилип алган оруу баспайн, төрөөн Тыва-биле соңгаар-даа хөгжүлдөз ажы-төлдери-биле келчээ чаагай чоруу дээш, ийи аразында найыралды, а харылзааларны улам бырынга кижиле бүрүзү үлүүн-биле кириер ужуруг бис.

Төөгүлүг хүннү бөгү Республиканың чуртта-янзы-бүрү солун культу-спортчу хемчеглер-биле байырлап турар. Байырла

Ниитилел-политиктиг

ЧУРУКТА: фронтж

Чуруктарны архивте

Тывага орук ажыл-агыйының тургустунганының 75 чыл оюнга

ТИИЛЕКЧИЛЕР — ОРУКЧУЛАР

Октябрь 6-да Эрзин кожуунун девискээринде туттунуп турар федералдыг М-54 оруктуң 1043 дугаар километринге Тыва Республиканың орук адырының тургустунганының 75 чылынга база Орук ажыл-агыйының ажылдакчыларының хүнүн тава-рыштыр «Тергин бульдозерист», «Тергин автогрейдерист» деп маргылдаалар болуп эрткен.

Аңаа киржири-биле Өвүр, Барыын-Хемчик, Танды, ыраккы Мөңгүн-Тайга кожууннарда мергежилин шылгараңгай кижилери оруктуң ыраан муңзавайн чедип келгенер. Маргылдааның болур черинде «Восток» кызыгаарлат-тынган харысалгалыг ниитилел-дин ажылдакчыларының ажылы кидин түлүк. Бир-ле күчтөн улуг амытаннарга дөмөй КамАЗ-тар, бульдозерлер, орук дескилээр машиналар дааш-дичмиттиг, сок-саал чок ыңай-бээр шимчеп чоруп турлар.

Маргылдааның байырлыг ажы-дышкынында Орук-транспорт комплекзиниң болгаш харылзаа яамызының сайыдының оралак-чызы К.М. Сарыглар, «Восток» КХН-ниң чингине директору С.В. Уюсов база өскелер орук ажыл-агыйының ажылдакчыларынга байыр чедирип, маргылдааның киржикчилеринге чедишкенин күззэн.

Маргылдаага ниитизи-биле 5 бульдозерист, 8 автогрейдерист боттарының ажыл-херээнге бедик мергежилин көргүскенер. Киржикчилер 20 минута дургузунда төктүнген дөңгүлчек довракты 30 сантиметрден бедитпейн, чер-биле дескилээр ужуруг. Берген даал-ганы эң дүрген болгаш шынарлыг күүседипкен кижилер болур.

Киржикчилерниң аразында хоочуннар-даа, аныяк-даа кижилер бар. Олар маргылдаа эгелээр бетинде машина-техниканы сонуур-гап, бот-боттары-биле чугаалажып, арга-сүмезин солукканнар. Ак-Довурак хоорайдан келген киржикчи Виктор Монгуш-биле чугаалаштым: «Ак-Довурактан дүүн кежээ Кызылга чедип келгеш, даң бажында маңаа чедип келдивис. Бо маргылдааның негелделеринге дүүштүр төккен довракты чогуур аайы-биле дескилээр деп органи-закчылар тайылбырлап берди, ол даалганы шынарлыг күүседиптер

боор мен деп идегеп тур мен. Мындыг хевирлиг маргылдаалар, конкурстарны эрттирип турарыңа дыка тааржып тур мен, чүге дээрге моон кол утказы маңаа тиелеп удары эвес, а арга-дуржулга солчурунда-дыр ийин. Бо эрткен каш шак дургузунда безин ажы-тыг медээлерни коллегаларымдан дыңнап билдим. Бистиң ажылчын мергежилериниң ат-алдарын бедидип, ону аныяк-өскөн аразыңга суртаалдаар дээн сорулгаларны чүлдүгүнүп деткип тур мен. А мен бодум орук адырында бажым агаргыже, джим курзуйгуже 25 чыл дургузунда ажылдап келдим, кандыг үелер турбаан дээрл. Амгы шагда магалыг ышкыжыл, күрүне, эрге-чагырга орук адырынче улуг кичээнгейни салып, оон сайзыралынче эвээш эвес акша-түннү үндүрүп, машина-техника-биле хандырып, чаа технология-ларны кирип турар. Ол хире деткимчени ап турар болганда, бистиң кызымаккай ажылдаары-выс — дорт хүлээлгевис-тир».

Виктор Монгуш-биле чугаавыс аразында маргылдаа-даа эгелзэн. Улуг бульдозер, грейдер машина-ларның кабиналарында олуттарны киржикчилер ээлеппен соонда, ки-

жи көөрге, эпчок, кандай машина-лар башкарыкчыларның ачызында дески болгаш демниг ыңай-бээр шимчеп чоруп эгеледи. Удатпаан-да демги улуг дөңгүлгештер чавы-зап, чер-биле дескилежи берди. Шупту киржикчилер берген даал-ганы эчизинге чедир күүсеткен, ынчалза-даа маргылдаа маргыл-даа болур, тергиннерниң тергин-нерин илередир апаар. «Тергин бульдозерист» «Восток» КХН-ниң ажылдакчызы Константин Прокопьев болган. Ийги болгаш үшкү черлерни Ак-Довурактан Аржаан Ооржак биле Март-оол Шожуу олар тус-тузунда ээлзэннер. «Тергин автогрейдерист» деп атка «Восток» КХН-ниң ажылдакчызы Алексей Канзоров төлөттиг болган. Оон дудак чокка ажыл-дааш, ийги черни Өвүр кожуун-дан — Топтуг-оол Куулар, а үшкү черни Николай Дагаажык ээлзэн-нер. I, II, III черлерни алган киржик-чилерни майгыннар, черге ап чоруур, удуур «шоодайлар», дүрер столдар-биле шаңнаан, а арткан киржикчилерни база хол куруг арттырбайн, термостарны берген.

Азияна ХОМУШКУ.

Чингиз СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

Ак-Довурак хоорайның төлээси Виктор Монгуш.

Хоочун болгаш аныяк специалистерниң аразында арга-дуржулга солчулгазы.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары

шаңнаарының дугайында. Өөредилге адырында чылдарда ак сеткилдиг болгаш школа назыны чуртууларның кижизидилгезин хавыязы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң аялгаччызы» хүн-атты «Кызыл хоорайның уруглар сады» школа четпзэн уругларның муниципалдыг өөредилге албан черинин эргелекчизи Надежда Васильевна новага тыпсыр.

Өөредилге адырында хире чылдарда ак сеткилдиг ажылы болгаш школа назыны четпзэн уруг-кижизидеринге чедишкени дээш «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хире бижии-биле «Кызыл хоорайның № 30 уруглар сады» назыны четпзэн уругларның муниципалдыг өөредилге албан черинин эргелекчизи Нина Аркадьевна Бархатаева, «Кызыл хоорайның № 34 «Светлячок» уруглар сады» назыны четпзэн уруглар муниципалдыг автономнуг өөредилге албан черинин эргелекчизи Надежда Ивановна Демкованы, «Кызыл хоорайның № 4 уруглар сады» назыны четпзэн уругларның муниципалдыг өөредилге албан черинин эргелекчизи Екатерина Павловна Довлатбекованы, «Кызыл хоорайның № 4 уруглар сады» назыны четпзэн уруглар муниципалдыг өөредилге албан черинин эргелекчизи Долгач Нуржук-ооловна Сарыг-Долгачты шаңнаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың сентябрь 27

№ 148

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Т.П. Ивановга тыпсырыны дугайында

Аныяк салгалды өөредиринде болгаш кижизидеринге ачы-ы-выязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Бир-ле Хем кожуунун Туран хоорайда күш-ажылдың хоочуну Тамара Павловна Ивановага тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2011 чылдың сентябрь 27

№ 149

КЫЗЫЛ ЧУГААЛАП ТУР...

ТЫВА РАДИО 75, ТЕЛЕВИДЕНИЕ 45 ХАРЛААН

Октябрь 8-те Тыва телевидениениң тургустунганындан бээр 45, радионуң 75 чыл болган оюн демдеглеп эрттирген. Тываның Национал музейинге Тыва теле, радиокомпанияга тураскааткан делгелге болуп эрткен. Делгелгени организастаанынга тыва радиога ажылдап чораан хоочуннар кончук өөрүп, ону улуг сонургал, чылыг сактышкыннар-биле көргөннер.

Тываның күрүне филармония-га ук юбилейлерге тураскааткан байырлыг кезээге Бүгү-саяның күрүнениң телерадиокомпаниязының Тывада салбыры үнениң «Тыва» телерадиокомпаниязының директору Андрей Чымба сөс ап, тыва телевидениениң төөгүзүн как-

сы таныштырып, аалчыларга, кжа-хелбээ регионнарда, хоорайлардан келген эш-өөрүңге байыр-лалыңга аалдап чедип келгени дээш өөрүп четтиргени илереткен.

Көрүкчүлерге эң солун белек тыва телерадиокомпанияның эрткен төөгүзүн экранга көргүзүп,

оларның ажил-чорудулгазының баштайгы базымнарындан эгелээш, амгы үеде амыдыралыңга чедир көргүскени болган. Ол тайылбыр кинодан залда орган хоочун журналистер, операторлар боттарын көрүп, эрткен үезин чоргаарал-биле сактып органнар.

Дараазында Тыва Республика-ның Чазааның Даргазының оралакчызы Дина Ивановна Оюн Чазак Даргазының чагаазын номчуп, байырын чедирген. Ажык чагаа чагай сеткил илерели, күзээшкн-нерден аңгыда, «Тыва» телерадиокомпанияга 300 муң рубльди бээриниң дугайында өөрүшкүлүг медээни дыңнаткан. Дина Оюн телевидение, радионуң республика-

тыва радионуң хоочуннарынга болгаш тергиннеринге хүндүлүг бижиктерни тывыскан. Ол ышкаш регион департаментизиниң удуртукчузунуң оралакчызы Андрей Анатолиевич Никитин база юбилярларга байыр чедиргеш, мак-

тывылбас — кижжи бажы кизирт! «Театрга-даа эрттирбес аан, делгем черге» — деп арай хомудаксап турар кижилер-даа бар. А ынчалза-даа кижжи бүрүзү сценаже улуг сонургал-биле көрүп турган. Телевидение, радио чонга ол хире

Аныяктар шаңнал алган соонда...

КТРК «Тываның» хоочуннары байырлыг ужуражылга цезинде.

ның хөгжүлдезинге улуг ужу-дузалың, ол чоннуң амыдыралы-биле тудуш дээрзин демдеглеп, бодунуң ажилче базымын база тыва телевидениеден эгелээш, аңаа 9 чыл ажылдап, арга-дуржулга алганының дугайында чугаалаан.

Дараазында Дээди Хуралдың (парламентиниң) Даргазы Каң-оол Даваа база байыр чедиргеш, тыва телевидениеге суй белээн сунуп,

талга төлөптиглерге хүндүлүг бижиктерни тыпсып, моон-даа соң-гаар демниң, эки ажылдаарын күзээн.

Тываның Федералдыг инспектору Татьяна Дөжүлдеевна Монгуш юбилейни «бүгү тыва чоннуң байырлалы-дыр» деп үнелээн. Шынап-ла, көрүкчүлерниң хөйү-ле ол сөстөрү бадыткап турган. Олуттар туржук, турар чер безин

чоок, эргим болганы ол. Байыр чедиринишкннериниң аразында республиканың уран чүүлүнүң тергиннериниң оюн-самы, ыры-хөгжүмү чаңгыланып, байырлалды улам каастаан. Ниитизи-биле ол хүн, ол кезээ уттундурбас, онзагай болуп эрткен.

Айдыкоо ОНДАР.

Чингис СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруктары.

Бомбүрээктиң судалы

ТАРАА ЧУРТКА ЭЛБЕК БОЛУР

Россияның Чазааның даргазы Владимир Путин-ге ужуражылга үезинде эң бирги оралакчызы Виктор Зубков чурттуң дараазының артыкшылын ыштыкыже канчаар үндүр-дарының дугайында санал-ириген.

Чылын тарааны 90 миллион-ны алыр бис деп, Виктор Зубков дыңнаткан. Ындыг болган-чурттуң иштиги хереглелин ол у-биле хандыраар, оон тур-гаштыкыже үндүр садыптар-шыл база тыптып келир.

Амгы үеде Россия тарааны бб-е садып турар, рынокка-ттынган тендерлерни ол-шкнниң ойнап ап келген,-ны садып турар өртээ база-бир тоннада 8,2 муңдан 8,5-убль чедир. Бо хүнге чедир-лн. тонна тарааны үндүр-

хника талазы-биле нарын-лдар тургустунуп келгенин-р Зубков дыңнаткан. Бо-Сибирьде болгаш Курган-ында дүжүт эки болган.-ыкыже демир-оруктап тараа-үрүңге чиигелделер тургу-

зарын бирги оралакчызы санал-даан, ындыг чиигелде чүгле чурт-иштинде бар болгай.

Бир эвес Россияның Чазааның Даргазы чиигелделиг сөөртүлге дугайында шийтпирни хүлээп алыр болза, даштыкыже 23 миллион-тонна тарааны үндүр садар арга тургустунар. «Ындыг хөй тараа-кажан-даа саттынмай келген, ынчан кызыл-тасты үндүр садар-талазы-биле АКШ-тын соонда-ийиги черни ээлээр бис» — деп, Зубков чугаалаан.

ПЕНСИЯ РЕФОРМАЗЫН ЭГЕЛЭЭН

«Пенсия системаның чаартылгазын хоойлу езугаар хандыраарының талазы-биле хемчеглер дугайында» хоойлу Украинада октябрь 1-ден эгелеп күштүг болуп кирген.

Ол документиге чурттуң президенти Виктор Янукович 2011 чылдың сентябрь 9-та ат салган. Украинаның барык бүгү хамааты-ларының эрге-ажыктарына ха-

мааржыр ол хоойлуну Дээди рада-га сес шак дургузунда сайгарып келген, чурттуң чонунуң дыка хөй-кезиниң кылыын ол хайныктырган.

Кижилерниң эң «аарышкылыг» чери — пенсия назынын өстүргени

ындыг дүвүрээзини үндүрген. Ол документ езугаар мурнунда 55 харлыында пенсияже үнүп турган херэеженнер ам 60 харлыында үнер апарган, эр улустуң — албан-дужаал ээлээннериниң болгаш күрүне албан-хаакчыттарының пенсияже үнер назынын 60 турга-нындан 63 чедир улгаттырган.

Ол сайгарылганың соонда эр улустуң харын 62 чедир «кызыр-ган». А херэеженнерге шилчил-гелиг үш чылды көрүп каан. Олар эрги хоойлужудулга езугаар 55 харлыында үнер бе азы чаа не-гелде езугаар улуг хемчээлдиг пен-сия ап, 60 харлыында үнер бе дээр-зин шилип алыр аргалыг кылдыр тургускан. Амгы үеде пенсионер украиннерниң хөй кезии — 90 ажыг-хуузу 1 муң гривень (4 муң хире-рубль) ап турар.

Депутаттар мурнунга пенсия-талазы-биле хоойлуну камгалап турган чазак даргазының оралак-чызы Сергей Тигипко хоойлуну моон өскээр кылыр кандыг-даа арга чогуң демдеглээш, бир эвес парламентарийлер «чурттуң ре-формаже угланышкынынга док-тар чедирер болза», халажылгаже үне бээр мен дээрзин дыңнаткан.

Ол бүгүнүң түннелинде бо хоойлуну хүлээп албас болза, чуртта ядараңгай чорук-биле демиселге шаптык када бээр деп депутаттар шийтпирлээн болгаш хоойлуну хүлээп алган.

АМЕРИКА АЛДАН ЧЫЛДАРЖЕ ЭЭП КЕЛГЕН

«Уолл-стритти ээлеп ал» деп акцияның чүс хире киржикчизин Нью-Йоркта полиция тудуп хоругдаан.

Корпорацияларның ужу-дү-рүм чок аажылаашкыннарынга, ажыл чок чорукка болгаш социал-дең эвес чүүлдерге удурланган акцияның киржикчилерин корум-чурум камгалакчылары Нью-Йорк-тун төвүңге каржызы-биле тара-дыр сывыртаан. Шак ындыг улуг-хемчээлдиг хөлээшкнни Аме-рика дыка үр көрбээн. Сактырга АКШ «дүвүрээзиниң 60 чылдарже ээп келген» ышкаш болган. Ынчан чурттуң Вьетнамга чорудуп тура-ры дайыңга удурланышкын чыс-каалының киржикчилери полиция-биле улуг сегиржип алышкынны болдурган. Бо удаада база корум-чурум камгалакчылары «ылчын-наваан», акцияның 700 ажыг кир-жикчилерин кара-бажыңче кири-октапканнар. Удурланышкынга киришкеннерни шагдаалар ужу-рокташ, холдарыңга кинчини ке-диргеш, автобустарже сөөртүп-чоруп турганнар. Ону көргөн хамаатылар мындыг айтырыгны салып турган: «Бүгү делегейге демократияның үлегерин көргүзүп турар Америка полицейжи күрүне-болу бергени ол бе?»

«Уолл-стритти ээлеп ал» деп кыйгырылгы чыскаал Нью-Йоркта ийи неделя үргүлчүлөп турар. Акцияның дыка хөй киржикчилери

чадаг улус кылаштаар черлерни дуй турупканнар, оон соонда машина эртер оруктарга барган. Чолаачыларга шаптыктавазын чежемейниң-даа полицейжилер дилеп турда, олар ол кыйгырыгны херекке албааннар. Автомобиль шимчээшкнни ийи шак хире үеде соксадыр ужура таварышкан. Бо ужу-дүрүм чок үеде бүгү-ле чүүлдер холушкан — чыылган-нарның алгы-кышкызы, мегафон-нарның ыттыкыр үнү...

Удурланышкынга киришкен-нерниң чамдыктары асфальт кы-рынга олурупкаш, полицейжилерге алыспазы-биле холдарындан так туттунчупканнар, өскелери шаг-даалар-биле аас былаашкан. Чаа өгленип турар аныяктар ол ужу-дүрүм чок чоруктарның аразыңга кээп, чорукка безин тырттырып ап турганнар.

Ол чыскаалдың чүден эгелээни билдинмес. Чамдыктары оларны кудумчуже үнер кылдыр көгүдүп-кен, оон соонда туткаш, кара-бажыңче суп турар деп бүзү-реткеннер, чадаг улус кылаштаар черден дүшпезин чеже-даа чугаа-лаарга, олар сөс дыңнаваан деп, полицейжилер санап турар.

Чыскаалганнарның хөй кезиин хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээ-ни, тудуп хоругдап турда удурлан-ганы дээш буруудатканнар. Чам-дыктарын бажыңнарынче ол-ла дораан чандырыпканнар.

«Российская газета» со-лунуң материалдарындан белеткээ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАР

2011 чылда «Слесарь-сантехник мергежилдин эң-не тергини» профессионал мергежилдин республика конкурзунун дугайында

Дүрүмге өскерилгелерни кириеринин дугайында

2011 чылдың август 5

№ 497 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. 2011 чылдың август 1-де Тыва Республиканың Чазаның № 485 доктаалы-биле бадылааны "2011 чылда «Слесарь-сантехник мергежилдин эң-не тергини» профессионал мергежилдин республика конкурзунун дугайында Дүрүмге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2.10 пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

"2.10. Конкурсту 2011 чылдың август 6-да ийи чадага эрттирер:

1-ги чада — теория айтырыглары;

2-ги чада — бүдүрүлгө талазы-биле оонаалгаларны күүседире."

2) 2.21 пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

"2.21. Комиссияның шийтпирин тускай протоколга долдурар болгаш комиссияның шупту кижигүннери (кежигүннеринин төлээлери) атты салгаш, комиссияның даргазынга бадыладыр.

Комиссияның хуралынга комиссияның кижигүннеринин чартыындан хөйү кирип

турар болза, ону күштүг деп санаар.

Комиссияның ажылынга кирип кээп шыдавас оон кижигүнү, бодунун төлээзин чорутканын комиссияның даргазынга бижимел-биле шынзыдып дыңнадыр. Кижигүн кижинин төлээзи комиссияның кижигүннери-биле бир дөмей эргелерлиг болур. Конкурстун киржикчизи кижигүннеринин кижигүнүнүн төлээзи болгаш.

Комиссияның кижигүннеринин, оон аразында кижигүннеринин төлээлеринин (бо дүрүмде — комиссияның кижигүнү) эң-не хөй үнери комиссияның шийтпиринге кол үндезин болур.

3) 3.6 пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

"3.6. Комиссияның шийтпирин тускай протоколга долдурар болгаш комиссияның шупту кижигүннери атты салгаш, комиссияның даргазынга бадыладыр."

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның бирги орадакчызының хүлээлгезин күүседип турар В. БАРТЫНА-САДЫ.

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың сентябрь 15-те № 375 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2011 чылдың июль 18

№ 465 Кызыл хоорай

Республиканың хоолжудулгазынга дүүштүр Тыва Республиканың нормативтиг эрге-хоойлу актыларына дүүштүрер сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. "Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың сентябрь 15-те "1000 болгаш оон хөй баш шээр малдыг малчыннарга күрүне деткимчезин көргүзөр талазы-биле хемчеглерин дугайында" № 375 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалда:

а) 2-ги пунктта "Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы, Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы" деп сөстөр-биле солур;

б) 5-ки пунктта "Тыва Республиканың Чазаның Аппарады" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы болгаш Аппарады" деп сөстөр-биле солур;

2) 1000 болгаш оон хөй баш шээр малдыг малчыннарга күрүне деткимчезин көргүзөр талазы-биле дүрүмде:

а) 1.4 пунктунун ийги абзазында "Тыва Республиканың Чазаның Аппарады" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы болгаш Аппарады" деп сөстөр-биле солур;

б) 2.8 пунктунун ийги абзазында "Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамызы, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы, Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы"

деп сөстөр-биле солур;

а) 2.9 пунктта "хандыраар" деп сөстүн мурнунга "Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы" деп сөстөрни немээр, "Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы" деп сөстөр-биле, "Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы" деп сөстөр-биле солур;

3) 1000 болгаш оон хөй баш шээр малдыг малчыннарга күрүне деткимчезин көргүзөр талазы-биле комиссияның ажылының чурумунда:

а) 2.1 пунктта "Тыва Республиканың Чазаның Аппарады" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы болгаш Аппарады" деп сөстөр-биле, "Тыва Республиканың Чазаның Даргазы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Чазаның Даргазы — Баштыңы" деп сөстөр-биле солур;

б) 2.2. пунктта "Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы" деп сөстөр-биле солур;

в) 4.2 пунктта "Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының орадакчызы" деп сөстөрни "Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының орадакчызы" деп сөстөр-биле солур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫННАРЫ

Тыва Республиканың орук ажил-агый адырының тургустунган хүнүнден бээр 75 чылынга база Орук ажил-агыйының ажилдакчыларының хүнүнге турсааткан хемчеглерни эрттиреринин дугайында

2011 чылдың сентябрь 20

№ 276-р Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың орук ажил-агый адырының тургустунган хүнүнден бээр 75 чылынга база Орук ажил-агыйының ажилдакчыларының хүнүнге турсааткан хемчеглерни эрттирер дугайында Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа яамызының киригени саналды хүлээп алыр.

2. Капсырылгаларны бадылаары болза: Тыва Республиканың орук ажил-агый адырының тургустунган хүнүнден бээр 75 чылынга база Орук ажил-агыйының ажилдакчыларының хүнүнге турсааткан хемчеглерни белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле ажилчы бөлүктүн составын;

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың сентябрь 20-де №276-р айтышкыны-биле бадылаан

Тыва Республиканың орук ажил-агый адырының

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүмү яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында дүрүм бадылаарының дугайында

2011 чылдың январь 25 № 40 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының тургузуунун дугайында" № 230 Чарлыгыга үндөйлээш, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында кириген дүрүмү бадылаар.

2. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының тургузуунун дугайында" № 230 Чарлыгыга база бо доктаалга үндөйлээш, Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызы, яамының ажил-чорудулгазынга хамаарышкан нормативтиг эрге-хоойлу актыларының төлөвилелдерин Тыва Республиканың Чазаның кириер.

3. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 14-те "Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында" № 590 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың июнь 6-да "Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында дүрүмге өскерилгелерни кириеринин дугайында" № 350 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 15-те "Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының болгаш оон тургузуунун дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында" № 603 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың март 24-те "Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының дугайында дүрүмге өскерилгелерни кириеринин дугайында" № 173 доктаалын;

Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөри — күрүне албан черлерин Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөр — күрүнеден акшаландырар албан черлери кылдыр өскерттип тургузарының дугайында

2011 чылдың июль 8

№ 449 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 24-те № 33 доктаалы-биле бадылааны, Тыва Республиканың күрүне албан черлерин тургузар, эде тургузар, хевирин өскерттип база чок кылырының чуруму-биле база Тыва Республиканың күрүне албан черлеринин уставтарында база анаа өскерилгелер кириерин бадылааны-биле Тыва Республиканың күрүнеден акшаландырар албан чери — чурттакчы Чонну ажилга хаара тудар төптөри тургузар сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Капсырылга езугаар Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөри — күрүне албан черлерин Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөр — күрүнеден акшаландырар күрүне албан черлери (дараазында — күрүнеден акшаландырар албан черлери) деп өскерттип тургузар.

2. Тургустунуп турар күрүнеден акшаландырар албан черлеринге арттылары болза:

Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөр — күрүне албан черлери быжыглаттыгган эт-хөреңгини эргелел-караар эргени;

күрүне албан черлеринин амгы аж чорудулгазының кол сорулгаларын; штат санын.

3. Тургустунуп турар күрүнеден акшаландырар албан черлеринин ажил-чорудулгазын болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар күрүне албанының агентилели-биле үлээр.

4. Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөри — күрүне албан черлерин Тыва Республиканың Чонну ажилга хаара тудар төптөр — күрүнеден акшаландырар албан черлери кылдыр өскерттип тургузарына талазы-биле кириген хемчеглерни бадылаар.

5. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги орадакчызы С. ТЕН

тургустунган хүнүнден бээр 75 чылынга база Орук ажил-агыйының ажилдакчыларының хүнүнге турсааткан хемчеглерни белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле ажилчы бөлүктүн составы

В.М. Бартына-Сады — Тыва Республиканың Чазаның бирги орадакчызының хүлээлгезин күүседип турар, удуртукчу;

И.Ю. Гейсеров — Тыва Республиканың орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа сайыды, удуртукчу орадакчызы;

М.О. Суге — Тыва Республиканың Орук-транспорт комплекси болгаш харылзаа яамызының башкарыкчы специализи, секретары;

Р.М. Арчимбаева — Тыва Республиканың Архив агентилелин директору;

В.О. Донгак — Тыва Республиканың культура сайыды;

А.Б. Кок — "Федералдыг орук агентилелин М-54 "Енисей" автомобиль оруу эргелел" федералдыг күрүне албан черинин начальниги (чөпшээржилге-биле);

С.С. Монгуш — "Шын" солунун кол

редактору (чөпшээржилге-биле);

Д.Д. Оюн — Тыва Республиканың "Тыва автодор" автомобиль оруктары эргелел" күрүне албан черинин начальниги;

Ю.Н. Сенников — ОПӨ-ниң "Кызыл хоорай" автомобиль-орук техникуму" ФКӨ-нүн директору (чөпшээржилге-биле);

Р.В. Тас-оол — "Тувинская правда" солунун кол редактору (чөпшээржилге-биле);

С.В. Уюсов — "Восток" КХН-ниң чингизи директору (чөпшээржилге-биле);

В.С. Чигжит — Алдан-Маадыр аттыг Тыва Республиканың национал музейинин директору (чөпшээржилге-биле);

А.И. Чымба — "Тыва" КТРК" ВКТРК" КУБ-тун филиалының директору (чөпшээржилге-биле).

Конкурстун сорулгалары:
— Россия Федерациязынын Федералдык Хуралынын Күрүнө Думазынын алдыгы чыгышынын депутаттарынын соңгулдаларынын, 2011-2012 жылдарда Россия Федерациязынын Президентинин соңгулдаларынын белеткелинин уезинде Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканын хоойлужудгаларын Тыва Республиканын девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларынын (Уланчызы 6-гы арында).

(Тончүзү. Эгези 5-ки арында).

чайгылыш чок сагырын хандыраар;

— Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыгыжының депутаттарының соңгулдарының, 2011-2012 чылдарда Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдарының белеткелинин дугайында соңгукчуларга улам долу болгаш чогуур үезинде дыңнадыр;

— соңгулдарны эрттиреринге девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының кежигүннеринин соңуургалдыг болгаш харысалгалыг чоруун болдураар;

1. Конкурсту организаастаары

1.1. Конкурсту Тыва Республиканың девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының аразында ажыл-чорудулганың кол-кол дараазында көргүзүлгелеринин аайы-биле эрттирер:

— девискээр, участок соңгулда комиссиязының оран-савазын дерип белеткээнин болгаш хевирлел каастаанын;

— девискээр, участок соңгулда комиссиязының бодунун бүрүн эргелерин күүседип турарын.

1.2. Эң эки девискээр соңгулда комиссиязы деп атка кордакчыларны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы конкурс езугаар шилип алыр.

Эң эки участок комиссиязы деп атка кордакчыларны Тыва Республиканың девискээр соңгулда комиссиялары шилип алыр (девискээр соңгулда комиссиязының бүрүзүнден бир участок соңгулда комиссиязын) болгаш шиллелгезинин түннелин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының чанында конкурс комиссиязынче чорудар.

1.3. Конкурстка Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыгыжының депутаттарының соңгулдарына, 2011-2012 чылдарда Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдарына белеткелинин талазы-биле девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулганын көргүзүп турар материалдарны хүлээп алыр.

1.4. Девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының ажылын эң эки организаастаанын, оон иштинде девискээр соңгулда комиссияларының, конкурс комиссиязының кежигүннеринин, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннеринин кириген материалдарына үндезилеп үнелел бээр талазы-биле конкурс комиссиязын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының чанынга тургузар.

Материалдарны дараазында: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, каб. 210 деп адреске Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче чорудар.

1.5. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургусканы конкурс комис-

сиязы түннелдерни үндүрер болгаш тиелекчилерни тодарадыр.

1.6. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыгыжының депутаттарының соңгулдарының, Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдарының эрттиреринге белеткелди 2011 чылдың сентябрь 1-ден 2012 чылдың март 16-га чедир чырыткан материалдарны сайгарып көөр кылдыр хүлээп алыр.

2. Конкурс материалдарының ба-рымдаалары болгаш негелделери

Конкурс материалдарына девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулганын дараазында угланышкыларны чырыттыг турар ужурул:

2.1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының алдыгы чыгыжының депутаттарының соңгулдарының, 2011-2012 чылдарда Россия Федерациязының Президентизинин соңгулдарының белеткелди-биле холбашкан хемчеглерни тус-тус девискээр комиссияларының күүседип турарын;

2.2. Девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының адресинин дугайында болгаш телефоннарының дугаарларының дугайында, ажылдаар шактары, а ол ышкаш бадылаар хүнүн, шагының болгаш черин дугайында соңгукчуларга дыңнадып турарын;

2.3. Конкурс материалдарын бижимел тайылбыр хевирлиг долдураар. 14 шрифт-биле ийи интервалга машинага парлаан сөзүглел 3 арындан эвээш эвес болур. Баштайгы арынга айтыр чүүлдер: девискээр, участок соңгулда комиссиязының ады, турар чери (адреси), телефону, дарганың азы конкурс теманын езугаар ажылдап турар комиссия кежигүнүнүн Ф.А.А. Ол тайылбырга девискээр, участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулганын көргүзүп турар чүүлдерни-фото-чуруктарны, видеокассеталарны, плакаттарны болгаш өске-даа материалдарны кожул болур.

Конкурстун тиелекчилерин шаңнаары
Конкурстун тиелекчилери Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының дипломнары-биле болгаш акша шаңналдары-биле шаңнадыр.

Соңгулда комиссияларын шаңнаары-биле дараазында шаңналдарны тургускан: бирги шаңнал-7 муң рубль; ийиги шаңнал-5 муң рубль; үшкү шаңнал-3 муң рубль.

Шаңналдарны болгаш дипломнары конкурстун тиелекчилеринге байырлыг байдалга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери, девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының кежигүннери, массалыг информация чепсектери киржип турда, тыпсыр.

Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү албан-хүлээлгеден хостаарының дугайында

2011 чылдың октябрь 4 №7174-6 Кызыл хоорай

Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, ажылдап турар черинде депшитарген Павел Владимирович Реунун билдиришкенин чугалажып көргөш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунк-

тузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1974 чылда төрүттүнген Павел Владимирович Реуну Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарына парлаар.

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү албан-хүлээлгеден хостаарының дугайында

2011 чылдың октябрь 4 №7173-6 Кызыл хоорай

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү, Бүгү-россияның "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партиязының Тыва регион салбырындан депшитарген Кара-оол Очур-оолович Пюрбюну билдиришкенин чугалажып көргөш, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунун 29 чүүлүнүн 6 пунк-

тузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. 1966 чылда төрүттүнген Кара-оол Очур-оолович Пюрбюну Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Бо доктаалды республиканың "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

ДЫҢНАДЫГ

Ак-Довурак хоорайның, Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссияларының кежигүннеринин бүрүн эргелеринин хуусаа бетинде доозулганы-биле Россияның Күрүне Думазына, Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге) депутаттар мандаттарын хуваарыгак кирген, кандидаттар даңгызын депшитарген политиктиг партияларга Ак-Довурак хоорайның, Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссияларына соңгукчуларның ажылдап, албан-хаап, өөренип, чурттап турар черинин аайы-биле Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының составының кезинин (бадылаар эргелиг бир кежигүн), Танды кожуунун девискээр соңгулда ко-

миссиязының составының кезинин (бадылаар эргелиг бир кежигүн) четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ал эгелээнинин дугайын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Ак-Довурак хоорайның, Танды кожуунун девискээр соңгулда комиссияларының составына саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүндөн он хонук дүргүзүндө дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле «Мээң бадылаашкыным-шиитпирлиг!» деп ажылды эң эки организаастаарының конкурзунун дугайында

2011 чылдың август 12 №2/15-6 Кызыл хоорай

Аныяк хамаатыларның соңгулдарга киржиринин эргежок чугулазын медресе билер кылдыр хевирлээр, аныяк соңгукчуларның билинин болгаш эрге-хоойлу культуразының деңгелин бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдарының үезинде аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидеринин талазы-биле ажылды эң эки организаастаары дээш Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле яамызы-биле, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы-биле, Кызыл хоорайның мэриязының аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле департаментизи-биле кады 2011 чылдың сентябрь 16-дан декабрь 16-га чедир дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилге черлеринин аразында конкурсту эрттирер.

2. Россия Федерациязының Федералдыг

Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле «Мээң бадылаашкыным-шиитпирлиг!» деп ажылды эң эки организаастаарының конкурзунун ДҮРҮМУ

1. Ниити чүүлдер

"Мээң бадылаашкыным-шиитпирлиг!" деп конкурсту (моон соңгаар-Конкурс дээр) Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидери-биле, аныяк салгалдың соңгулдага киржир идепкейин көдүрери-биле эрттирер турар.

Бо конкурстун кол сорулгазы болза, аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын (информация-тайылбыр ажыл-чорудулгазы, практиктиг ажыл) бедидер талазы-биле эң эки организаастаан ажылды илередип тывары болур.

2. Организакчылары

Бо конкурстун организакчызы конкурсту кады организаастаан ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы-биле, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле яамызы-биле, Кызыл хоорайның мэриязының аныяктар херектеринин талазы-биле департаментизи-биле кады Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы болуп турар.

3. Эрттиреринин хуусааы

Конкурсту 2011 чылдың сентябрь 16-дан декабрь 16-га чедир эрттирер.

4. Киржикчилери

Конкурстка киржири-биле даразында черлерни чалаар:

— Тыва Республиканың дээди, ортумак, эге профессионал өөредилгениң өөредилге черлерин;

— Тыва Республиканың девискээринде ажылдап турар аныяктарның хөй-ниити организацияларын.

5. Конкурстун негелделери

Конкурстка киржири-биле 2011 чылдың ноябрь 16-дан орайтаптай, сайгарып көөр кылдыр дараазында документилерни конкурс комиссиязынче кириер:

— кылып турары ажылдың бижимел тайылбырын, ол дараазында тургузуглуг болур:

1. Кирилде кезээ;

2. Авторнун азы автор коллективинин дугайында медээлер;

3. Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле 2011 чылда эрттирген хемчеглериниң кыска бижимели:

— конкурстар, класс шактары, айтырыг-харыылар, аныяк соңгукчулар клуву;

— солун кижилер-биле ужуражылгалар;

— соңгулда компаниязының дугайында өөредилге черинге дыңнадылгар;

— информация-тайылбыр продукциязын бүдүргени болгаш асканы, информацияларның көскү чүүлдерин (фото-чуруктарны, схемаларны, плакаттарны, чуруктарны, "Соңгукчунун булуңун") ажыглааны;

— амгы үениң информация технологияларын ажыглааны (видео болгаш аудио роликтерни белеткээни);

— студентилеринин эрге-хоойлу чырыдышкынының талазы-биле ажылдар (соңгукчулар клувунун, "төгерик столдарның", ажил-херекчи оюннарның ажылын организаастааны);

4. Ажылдың түннелдери, ниити түннелдер болгаш аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидеринин талазы-биле өөредилге черинге медээ-тайылбыр ажылын моон соңгаар планнаарының талазы-биле сүмелер.

— Фотоматериалдар болгаш видеоматериалдар.

— Плакаттар, хуудустар, видеоролик,

Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдарының үезинде аныяк эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле ажылды эң эки организаастаары дээш дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилге черлеринин аразында конкурстун түннелдерин езугаар тик деп санатканнарга акша-хөрөңгини Республиканың Соңгулда комиссиязы бухгалтериязы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаалын езугаар федералдыг бюджеттин акша-хөрөңгиден тускайлаар.

4. Бо доктаалды республиканың "Тувинская правда" солунна парлаар, а ол ышкаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының интернет-сайтызынга кириер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

— Өөредилге черинин, хөй-ниити низациязының удуртукчузунун а салган киржилге дугайында чагы.

6.1. Конкурс ажылдарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, 210, тел. 2-10-09) 2011 чылдың ноябрь чедир кириер.

Конкурсче чоруткан материалдар эгитпес болгаш соңгулдалар организацияларының болгаш соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидеринин талазы-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының ажылынга ажыглап болур.

6.2. Конкурс ажылдарының ээлерин киржилгези-биле оон камгалалы чылдың ноябрь 23-те болур.

7. Конкурстун түннелдерин үндүрер.

7.1. Конкурстун түннелдерин конкурс комиссиязы үндүрер болгаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының хуура 2011 чылдың декабрь 16-га чедир бадылаар.

7.2. Конкурстка кириген ажылдар конкурс комиссиязының кежигүннери баллдыг система-биле үнелээр.

Конкурстка кириген ажылдарны үнелеринин барымдаалары болза:

— кириген ажылдарда тайылбыр аныяк чача идеяларының барын;

— чача информация технологияларга ажыглаанын;

— студентилер-биле ажылда: өөредилге черлеринде соңгукчулар клувун тургусканын;

— конкурс ажылдарын көскү информация чепсектери-биле (видеороликтер-биле) слайдылар-биле болгаш өске-даа) дерээ;

— аныяктар-биле ажылдың аргалары болгаш хевирлерин сайзыраңгайжыткан талазы-биле саналдарның барын.

8. Конкурс комиссиязы

8.1. Конкурстун түннелдерин үндүрер болгаш конкурс комиссиязын тургузар, составына Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери, Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле яамызының, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының, Кызыл хоорайның мэриязының аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле департаментизинин төлээлери өөредилге черлеринин төлээлери кириер.

8.2. Конкурс комиссиязы түннелди эң бадылаашкын аргазы-биле үндүрер, тыпс шаңналдарын санын барымдаалап тургустуу тиелекчилерни тодарадыр. Бир эвес оон кежигүннеринин хөй кези кирип тур болза, конкурс комиссиязының хуура бүрүн эргелиг деп санаар. Конкурс комиссиязының шийтпирин хуралга кириш кежигүннеринин хөйүнүн бадылаашкын биле хүлээп алыр.

8.3. Конкурс комиссиязының шийтпиринге үндезилеп, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дараазында шаңналдар тыпсыр:

I чер дээш — бирги бир шаңнал — 100 рубль;

II чер дээш — ийиги бир шаңнал — 80 рубль;

III чер дээш — үшкү бир шаңнал — 50 рубль;

Мактал шаңнал — бир шаңнал — 30 рубль.

Черим-чуртум кижилери

Болуушкун

ЧАРАШ-ДАШТЫҢ ҮШ ЧҮҮЛ ЭРТЕМНИГ ОГЛУ

Окта чаа Таан-оол Кашпынаевич Кужугет юриг эртемнеринин кандидаты эртем адын алап алган. Ооң ол чедииникинге сылдаглап, ол оюн демдегеп турар Шуй сумузунун кезектеринин дугайында бодалдарымны чонум-үлежиксеп ор мен.

XX вектин эгезинде ун Хур-Кужугеттеринин жугет Хоюн-оол деп а көжүп кээп, турумчуп рген. Ооң өг-бүлезинге ашпына, Хөлчүккөй, дөрт алышкы төртүт-ар Дустуг-Хем, Чараш-ларынга аар ийинден п, бээр ийинин мээсте-ин малын малдап, Бар-Шуй хемнеринин алаак, ынга айт, шары биле ип, ажы-төлүн өстүрүп рааннар. Алышкылар-и болур Кашпынаевич-и-не хөй чораан. Өөнүң ээзи алыс угу Колсоо аң Дупчун уруу төлгөч, аар, дагылга кылыр, ээ, кылынмазы чок, и улус ону «тудугжу жир, херээжен улусту жудар киж чораан. биле Долзат узун, чаа-паны чурттап, сес ажы-арадып, өстүрүп киж-Оларның аразындан мчи, башкы, тудугжу, сайгарлыкчы дээш, кан-ергежилдин кижилери рчонунга бараан болуп, ы арбын-көөвөй ажы-жыл-агыллыг чурттап

үнү чайтыгайнып, айы-чечектер саглаайнып, чайның башкы айының чонун аразында ады-й берген Чаңгыс-Терек-ы Дыттыг-Дөргүн деп ыктыг шынаа черге ртен даң бажы шара-ш бажы сарыг-шокар шпыналарның өөнге ен оолдун үнү чырык дарадым дээн ышкаш, ип үнген. Ол үеде даң аалчылары кезек өөр ал өдээн долдур хонуп-эрүшкүзүн илереткен а огулга Таан-оол деп берген. Шынап-ла, чал-ш дег кашпагай, эрес-болган. Ол чаш болгаш ылдарында бойдустун с чаялгасы, янзы-бүрү зү, хемчээлдерин өй-өскертип турар, мал-шык чер иштинден киж мал хевирлиг, аң хевир-пти-даа дүрзүлээн даш-дүр идип турар Чараш-ернин чоогунга чайлагга ннүг даштарны магадап, те сайзанактап ойнап чалза-даа ол даштарны с, аалынче аппараттын гүнүнүн чагыыр, а Таан-ыяап күүседир чораан. штың кадыр-бедик шо-ыг, ханалар дег хаялар-үп турар көшкелерлиг ринге оттап чоруур өөр-ан-кодан те-чунмаларны дир магадап кайгаар. акызы Мөңгүн-оол-биле у кадарып, кодан, те-биле кожа-даа хүнзеп, аптап, сонуургап, хойзун тыргылаар-даа чораан, а амдыкта өшкүлөр-биле тьжа-даа бээр. Оларның

анайларын тудуп алыр дээш ке-деңгирлеп чоокшулаарга, чунма-лар диг кылдыр хойдуккаш, кырлаң хаялар кырлап ажытталы бээр. Оон алышкылар халчып бат-каш, Маганаты хемниң башталып үнгени дамырак кара суглардан алдын-сарыг чакпаларлыг кадыр-гыларны даштар адаандан холдап хүнзээрлер.

Ачазы Кашпына, чонун чу-гаалажыры ышкаш, «чыткан хой тургуспас» томаанныг, ажылгыр, ус-шевер, бодунуң шаанче бижик-билиглиг чораан болгаш тоолдар, солуннар номчуурга ынак чо-раан. Оолдары бичи чорда-ла, оларга үжүктөрн өөредип, ном-чудар чаңчылдыг. Ынчангаш ола-ры хой кадарарда «Тыва тоол-дар» деп номну холдан салбастар. Тоолдарны акызы номчуурга, Таан-оол аажок сонуургап дың-наар, маадырларын дөзексээр. Ылаңгыя «Үш чүүл эртемниг оол» деп тоолга эң ынак, «ыңдыг бол-зумза» деп бодангылаар.

Алышкылар кыжын шевер ача-зының шеттен чазааш, эеп бергени кылымал чолдак шаналары-биле (хаактары) Дыттыг-Дөргүннүң шат-тарынга сыыладыр шаналап, азы демирни калбак-ыяшка быжыг-лааш, бажын ыргайтыр эгеп каан конькилер-биле аржаанның адаа талазында калбак шыкты долдур булукталган кыламага куштал-дырып хүнзээрлер.

Таан-оол бичизинде-ле эрес, шингээдинчел, шимченгири-биле чонну кайгаткан. Ынчангаш шана-лап, конькилээринге акызындан дудавас, харын-даа маргышкаш, ажар чораан.

Кажан ону школага эккел каарга, өөрү үжүктөрн чаа-ла чаңгыстап өөренип турар, Таан-оолга чалгааранчыг болган. Ча-ныксаары база кончуг. Он-даа хон-маанда ол Дустуг-Хем-Аксында аалынче акызы-быле дургуннап чана бергеш, школаже дедир чорудар дээрге, ынаваан. Ын-чаар-ла ачазының тоолдарын дыңнап, «Үш чүүл эртемниг оолду» шуут-ла шээжилеп апкан. Дараазында чылын ону Майны башкы ийги классче хүлээп алган, чүге дизе, ооң бижирин-даа, номчууру-даа өөрүндөн ажыг болган. Школага ол дыка эки өөренир, ырлаар, танцылаар, концерттерден чыда-калбас, активчи боорга, ону отряд, дружина даргаладып, комсорг кылдыр соңгуп каар турган. Улуг класстарга ол спорттун янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларга киржи, район, обласка чемпион-нап, туризмниң уг-шиг маргыл-даазына киржи, Ленинград хоо-райга маргылдаага киришкеш, үшкү черни алган таварылга база бар. Школаны дооскаш, Иркут-скиниң күрүне университетинче шылгалда дужаагаш, кирип алган. Ол чылдарда ССРЭ биле Кы-даттын харылзаалары нарын бай-далдыг турганы-биле ону өөрү-биле университеттен шериг ал-банынче кыйгырты берген. Баш-банынче кыйгырты берген. Баш-тай Чита облазынга, Таманск ор-тулуктун кызыгаар шеринге ал-

Таан-оол Кашпынаевич Кужугет.

бан эртрип турган. Таманск ор-тулукка кыдат шериглер-биле «үскүлежишкын» соонда, ооң турган кезээн Моолдун кызыгаар-ынче чоруткан. Аңаа отделение командири тургаш, ийи чыл бол-ганда шеригден халашкан. Шериг соонда университетке дедир кээп, өөредилгезин уламчылаан. Өөренимшаан, физика кабине-динге лаборантылап ажылдап турганы амыдыралына болгаш билин бедидеринге улуг рольдуг болганы чугаажок. Ол үеде Социалист Күш-ажылдың үш дакпыр маадыры, академик Сахаровтун удуртуп турганы угла-нышкын-биле ол университеттин физика салбыры «Атомнун бол-гаш изотоптун үүрмек кезектерге чарлырының аргаларын сайзы-радыры» деп тема-биле ажылдап турган. Перспективтиг студент Таан-оолга «Йодтун болгаш цезийниң изотоптарын үүрмек-тээр» деп темага диплом ажылы кылыр үлүг онаашкан. Хөй немел-де литература номчуп, лаборато-рияга шенелделер кылып, дүн-хүн дивейн ажылдаан түннелинде көдээ чурттуг арат оглу Таан-оол университет башкыларындан улуг үнелелди ап, диплом ажылын «беш» демдекке камгалаан. Ынчан ону университетке ажылдап артарын, улаштыр аспирантурага өөренирин сүмелеп турганнар. Тыва киж чирле ыңдыг, бөмбүрзектин кандыг-даа булу-нунга чорааш, төрөөн Тывазынче чүрек-хөрээ дөстүнмес чанып орар. Ооң кадында ынчан Кы-зылдың политехниктиг институту-нун ректору Бузур-оол база ону ажылче чалаан турган.

Таан-оол Кызылга келгеш, политехниктиг институтка башкы-лап ажылдай берген. Өг-бүлө тудуп, Улуг-Хем кыргыстарының эрес кызы, дээди эртемниг орус дыл башкызы Елизавета Кыргыс-овна Чүлдүм-биле бичи казанак хөлезилеп чурттай бергенер. Хен-зиг, дыкпыш казанакка баштайгы оглу төрүттүнүп кээрге, чурттаары берге болган. Ынчангаш төрөлдери-нин чурту Бай-Тайгаже чоруур ужурга таварышкан. Олар Тээли-ниң ортумака школазынга бирээзи — физика, бирээзи орус дыл баш-кылап, дөрт чыл ажылдааннар.

1980 чылда Таан-оол Кашпы-наевичини күрүнениң айыыл чок чер комитетинге ажылдаары-биле чалап, кыйгыртып, кызыгаар ко-жуун Мөңгүн-Тайгаже ажылдадып чоруткан. Ол-ла хевээр Мөңгүн-Тайга, Чадаана, Кызылга айыыл

чок чер органнарынга он дөрт чыл үүрүндө үзүктел чок ажылдаан. 1994 чылда аңаа КАЧЧ комитети-нин подполковниги эргени ты-выскаш, Тыва Республиканың Фе-дералдыг үндүрүг полицияның на-чальнигинге томуйлаан. Ол ажыл-ды удуртуп ажылдавышаан, 1998 чылда Москвада үндүрүг полиция-зының академиязын бот-өөредил-ге-биле өөренип дооскаш, улаш-тыр аспирантура кирип алган. «Үндүрүг хажыдышкынынга хамаарышкан кем-херектерни истээринин тускай байдалдары» деп диссертацияны бижээш, юри-диктиг эртемнерини кандидаты эртем адын камгалаан. 2003 чылда үндүрүг полициязын дүжүрген соонда, Таан-оол Кашпынаевичи-ни Тываның күрүне университе-динге физика, юриспруденция башкылаар ажылды сүмелзэн. Ол ында амгы үеге чедир ажылдап турар.

Эртемде калбак, каалама орук чок, ооң даштыг, кадыр-берге коопаларын чүгө могап турарын-дан чалданмай, дырбактанып чоруур киж эртемниң чайын-налчак бедиктеринге чедип шы-даар. Таан-оол — кайгамчык тура-сорукут киж. Туруп могаарын-дан чалданмай, уйгу-чыдын чок ажылдап, түрөп чорааш, «чайын-налчак бедикти» теп четкени ол.

Диссертация бижип, ону кам-галаар дээш Москва, Новоси-бирск, Иркутск, Красноярск хоо-райларже он-он катап барып, амыр-дыжын бодавайн, карак кызыл «дырбактанып» чораанын чажырбайн чугаалаар киж.

Акса-көпөөк үзүп, бир улуг хоорайга үптөкчилерге үптөкеш, арай боорда чанып келгеш, ма-шиназын гаражы-биле катый садыпкан таварылгазы база бар. Москваның юридиктиг универ-ситетинин профессору, эртем талазы-биле күрүнениң аттестация комиссиязының даргазы М. И. Па-хомов Таан-оол Кашпынаевичке эртем адын камгалаан дипломун тудускан. ТывКУ-нун проректору профессор Н. А. Ондар сөс ал-гаш, Таан-оол Кашпынаевичиниң кайгамчык ажылгыр шыдамы-биле чергелештир, ооң кижизиг, бөдүүн сеткилдин, аңаа студенти-лериниң ынаан онзалап демдег-лээн.

Таан-оол Кашпынаевичиниң бы-жыг чөлөнгижи, кандыг-даа бер-гелерни үлежи, аргажып, чүктөп чоруур эки Елизавета Кыргыс-овна — хөй чылдарда Тыва статис-тика болгаш пенсия системала-рынга ажылдаан юстицияның майору. Оларның найыралдыг өг-бүлезинге ийи оол, бир кыс бо-дарап, чонун оруунче «ужуп үн-ген». Улуг оглу эрге-хоойлу кам-галаар органнарда ажылдап чо-рааш, автотранспорт озал-он-даанга таваржып, аныак назыны-дан чарылза-даа, ажыг-шүжүггө алыспайн, кадыг-быжыг болуп, бир оглун — инженер, уруун дээди эртемниг эмчи кылдыр өөредип алганнар. Оларның буянын ажы-лынга деткимче көргүзүп, уйну-тары кижизитпишаан, боттары ам-даа күрүне ажылында ажылдап чоруурлар. Ол өг-бүлөгө ак орук-ту, ам-даа хөй чылдарда чырык, узун назынын чурттаарын күзөп артым.

Ким-оол САРЫГ-ДОНГАК, Тыва Республиканың алдар-лыг башкызы, күш-ажылдың хоочуну.

Бай-Тайга, Тээли.

МАЛЧЫН КОДАНГА...

Шекпээрниң Баян-Кол деп черинде мал-чынның коданынга ок-тябрь 1-ден 2 дүнезин-де бөрүлөр халдаа-нының дугайында Ба-рыын-Хемчик кожуун-нун Ветеринария эрге-лели дыңнаткан.

Ооң түннелинде элээн каш хой когараан. Тываның Ветеринария хайгааралының талазы-биле албанның удуртукчузу Роман Самыяның дыңнадып турары-биле алырга, малчыннарга эргежок чугула дуза чедирер сорулга-биле ынаар специалистерни чоруткан. Малчынның коданынга хыналда-шинчилге ажылдары чорудуп турган мал эмчилери аңаа 328 баш шээр малды санаан, оларның 51-и бөрүлөрниң халдаашкынын-дан аңгы-аңгы деңгелдин балыгла-рындан кемдээн, балыгларының ханы болганы-биле 7 баш хойну чок кылыр ужурга таварышкан. А артканнарын хайгааралга турар кылдыр нити кодандан аңгылаан. Бөрүлөрниң халдаашкынынга таварышпаан малдарга тарылганы чоруткан болгаш мал кажаазы ол ынчаар черлерни дезинфек-циялаан.

Спорт

ТЫВА СТУДЕНТИЛЕР КИРИШКЕН

Москваның төп ад-министративтиг окру-гунун деңгелинге бо-луп эрткен Кадыкшыл неделязынга Тывадан ында өөренип турар студентилер база ки-ришкен. И.Е. Репин ат-тыг скверге «Спорт — ол дээрге амыдырал-дыр!» деп кыйгырыг-лыг спортчу байырлал аныак оолдар, кыс-тарны хаара туткан.

Тыва Республиканың Москва хоорайда Бүрүн эргелиг төлээ чериниң дыңнадып турары-биле алырга, тыва спортчуларның «Дагжылар» командазы хол бөмбүүнүн маргылдааларына киржи, Москваның даг универ-ситетинин ат-алдарын камгалап, чедииникин ойнап, бүзүрелдиг тиилелгени чедип алганнар: ко-манданың капитаны — Кежик Ооржактын башталгазы-биле Айдан Ынаалай, Буян Кара-Сал, Айдан Люндуп, Ай-Чүрек Дүвен-дей, Орлан Чанчыы олар чараш оюнну көргүскеннер. А стол тен-нининге ол-ла университеттин сту-дентизи Эртине Дүктүгбей шыы-рак дээн дөрт ойнакчының ара-зынче кирген.

Даг университетинин студен-тилер черле Москваның ол ок-ругунда эртип турар культура-мас-салыг, спортчу бүгү-ле хемчег-лерниң идепкейлиг киржикчилери болуп турар. Спортчу ол байыр-лалга нийтизи-биле 300 ажыг аныактар киришкен. Ооң кол-ла сорулгазы — амыдыралдың ка-дык-чаагай омур-хевири дээш күш-культураны болгаш спортту пропагандалаары.

Бистиң корр.

A black and white photograph of a husky dog standing on a gravel surface. The dog is facing left, with its head turned slightly towards the camera. Its mouth is open, showing its teeth and tongue. The dog has dark fur around its eyes and ears, and lighter fur on its chest and legs. A leash is attached to its collar. In the background, there are some indistinct shapes that could be other dogs or people.

АГАР САНЫЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакросс"
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049301010
Россия Федерациясынын Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалык
коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Ортаагы Сибирь
регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдын
14-те эде буртукзан.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко
1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыгнан саннары редакцияга өске-даа фактылары, дүүнадылгалары дээш авторлар боттары харыылаар.